

Олена БОНЬКОВСЬКА,
кандидат мистецтвознавства

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР 1918–1939 РОКІВ. ДО ПИТАННЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ

За радянських часів питання періодизації нової історії України не викликало жодних сумнівів. Усе було структуровано чітко і ясно: «дожовтневий період» і «радянський період». За цим принципом були побудовані всі загальні історії СРСР і УРСР, української літератури, мистецтва, музики тощо. Не стала винятком й історія українського драматичного театру. Відтак політично важливі ціннісні орієнтири ідеологічно угодної періодизації тут повинна була окреслити й усталити невелика книжка авторитетного дослідника, народного артиста УРСР і режисера Б. Романицького «Український театр у минулому і тепер» (1950). Саме він перший поділив український театр на «дореволюційний» і «радянський», а розділ «Український дореволюційний театр» поділив на «Театр Наддніпрянської України» і «Український театр Галичини». Проте роки «Першої імперіалістичної війни і після неї у Галичині» тут опущені, оскільки чимало утворених тоді українських театральних труп «якось стало на пряму і розвитку не мали, тож не лишили певного сліду» [1]. Поза тим автор висловив тут ідеологічно та історично вмотивовану тезу: «Неймовірна строкатість репертуару характерна для всієї репертуарної політики Галичини аж до 1939 р.» [2], тим самим несамохіть означивши кінцеві хронологічні рамки окремого театального періоду.

Не відступив від заданої схеми й І. Піскун: його книжка «Український радянський театр: Нарис» (1957) не стала винятком [3]. Тут також, у зв'язку з неприпустимістю навіть короткої згадки про Західну Україну ХХ ст. у державних межах ворожих іноземних імперіалістичних держав, огляд національного театального процесу на цих теренах опускався.

Співвідносним із цією установкою залишився до сьогодні хрестоматійний академічний двотомник «Український драматичний театр. Нариси історії», томи якого ідеологічно зважено вийшли у хронологічній непослідовності: спершу том другий – «Радянський період» (1959) і лише через роки том перший – «Дожовтневий період» (1967) [4]. Питання театального процесу 20–30-х рр. ХХ ст. у Західній Україні тут також не порушували.

Ця тенденція перейшла і в шеститомну «Историю советского драматического театра» (1966) [5], і в монографію Ю. Станішевського «Театр, народжений революцією: Нариси історії української радянської театральної культури 1917–1987 рр.» (1987) [6]. Хоча автори цих праць певною мірою були послідовними, адже в кожному заголовку присутнє державно-ідеологічне – «радянський». Це означення, по суті, виключає «нерадянські буржуазні» 1920–1930-ті роки, коли українські землі Західної України порізно входили у межі II Речі Посполитої, Румунії і Чехословаччини.

У часи т.зв. «хрущовської відлиги» стали доступними для ознайомлення чи навіть були перевидані засадничі історичні театрознавчі праці Д. Антоновича, О. Кисіль, С. Чарнецького [7]. Але вони також не висвітлювали цього періоду. Навіть С. Чарнецький не зумів цілісно окреслити і підсумувати сучасного і близького йому галицького українського театального процесу, побіжно згадавши лише існування Театру ім. І. Тобілевича. Відсутність цього періоду в історії українського театру відчувалась дуже гостро. Відкриттям

стали мемуари народної артистки України, а тоді видатної учасниці театрального руху в Галичині і Волині 1920–30-х рр. Л. Кривицької «На службі народного театру» (1954) і «Повість про моє життя» (1958) [8]. Вони, нехай поверхово і неглибоко, нерідко вимушено необ'єктивно і недостовірно, але все-таки давали уявлення про активний розвиток у тогочасній Галичині українського театрального життя.

Власне, завдяки авторитетові Л. Кривицької стало можливим підійти до наукового осмислення й узагальнення цілого західноукраїнського національного театрального процесу 1920–1930-х рр. З'явився науково-популярний нарис Л. Мельничук-Лучко «Тернистим шляхом» (1961) [9]. Згідно з вимогами радянської ідеології, авторка також наситила свій текст усілякими ремарками і посиланнями на інтернаціональний, революційно-пролетарський характер діяльності українського театру під час панування «буржуазно-шляхетської» Польщі. Поза тим це, хай навіть неповне, дослідження означило всю багатогранність, різнобічність і складність тогочасного українського театрального життя в Західній Україні: завершальний період роботи професійного театру товариства «Українська Бесіда», діяльність мандрівних, аматорських робітничих і селянських театральних колективів, антрепренерська практика, особливості сценографічного мистецтва і розвиток українського театру на Закарпатті.

Після цього нарис театральне життя «нерадянської» Західної України отримало дозвіл на ширшу дослідницьку увагу. Очевидець тих часів, письменник і театральний критик М. Рудницький видав художньо-публіцистичні збірки «В наймах у Мельпомени» (1963) і «Непередбачені зустрічі» (1969) [10], де у формі новел-спогадів, уявних інтерв'ю, часто на межі з письменницьким домислом і фантазією, було змальовано портрети артистів театру і відтворено мистецьку атмосферу, художні акценти того часу. Свої спогади знову перевидала Л. Кривицька (1965) [11]. У пресі з'являлись публікації Р. Кирчіва, Л. Мельничук-Лучко, Р. Пилипчука, П. Медведика, хоча й з прерогативою огляду діяльності театру «Руської Бесіди» до Першої світової війни [12]. Водночас перед дослідниками відкрився ширший доступ до вивчення потужних, свого роду інтернаціональних особистостей, зокрема спадкоємця традицій МХТ Олександра Загарова. Власне, уславлена російська театральна школа й відкрила йому шлях у «радянське» українське історичне театрознавство. Про діяльність О. Загарова в Україні писав Ю. Костюк у монографії «К.С. Станіславський і український театр» (1963) [13], а детальніше режисерську й акторську роботу О. Загарова у львівському театрі товариства «Українська Бесіда» та в ужгородському «Руському театрі товариства «Просвіта» розглянув В. Нікеев у монографії «Олександр Загаров і український театр» (1969) [14].

Проте ширшого, узагальнюючого наукового обґрунтування «небезпечне» західноукраїнське театральне життя 1920–1930-х рр. не знайшло, і на цьому, в принципі, його дослідження й призупинилось. У зв'язку з наступним посиленням радянського ревізування політично-ідеологічні вимоги посилились. Відтак своєрідний підсумковий підрозділ «Західноукраїнський театр на шляхах до возз'єднання» в колективній монографії «Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру» (1970) Р. Пилипчук обмежив лише побіжним оглядом діяльності О. Загарова, Й. Стадника, М. Бенцалю, а в основному зосередив свою увагу на єдиному достойному уваги тогочасному провідному театральному явищі – Робітничому театрі [15]. Відтак тільки Робітничий театр дістав офіційний дозвіл на історичне існування: незабаром йому присвятила своє дисертаційне дослідження Н. Арсенюк [16]. Своєю чергою, Л. Танюк у монографії про Мар'яна Крушельницького осо-

бливо не зосереджувався на становленні й формуванні творчої особистості актора в Галичині у 1919–1924 роках [17].

Так само й гасла в ідеологічно заангажованих енциклопедіях радянського періоду доволі складно вважати спробами монолітного окреслення театрального процесу в Західній Україні 1920–30-х рр. У радянських енциклопедіях, а власне, у трьох російських виданнях «Большой советской энциклопедии», цей період розвитку українського театру в Західній Україні взагалі не згадується [18]. А водночас яскраві факти та діячі цієї доби висвітлюються в першому виданні «Української радянської енциклопедії» (статті «Бенцаль», «Театр товариства «Руська бесіда», «Театр імені І. Тобілевича», «Театр імені І. Котляревського», «Стадники» тощо), проте у статті «Театр» західноукраїнський театральний процес 1920–30-х рр. скупо описується як обмежений і невиразний [19]. У російській «Театральной энциклопедии» є гасла «Рубчак», «Рубчакова», «Стадник», «Федорцева», а також «Руська бесіда» («Укр. нар. театр о-ва «Руська бесіда») з незобов'язуючою інформацією, що багато з названих акторів театру працювало в театральних трупах на західних землях України в 1920–30-х рр. [20]. Аналогічна інформація подається у «Радянській енциклопедії історії України» [21] і у другому виданні «Української радянської енциклопедії» [22].

У 1990-х рр. в Україні стала приступною для ознайомлення діаспорна наукова література. Зокрема, в загальній частині «Енциклопедії українознавства» (1949) була розміщена стаття «Театр», в якій автори В. Гаєвський, Г. Лужницький, В. Ревуцький подавали поодинокі дані про діяльність у Західній Україні 1920–30-х рр. театру товариства «Українська Бесіда» (до 1924 р.), роботу в ньому О. Загорова, заснування Української драматичної школи, видання журналу «Театральне мистецтво», діяльність Театру ім. І. Тобілевича, театру «Заграва», театру «Нова Сцена» [23]. Пізніше вийшла багатотомна словникова частина «Енциклопедії українознавства» (1955–1984). У ній були схарактеризовані численні театральні діячі, трупи й заклади в Західній Україні 1920–30-х рр. Можливо, гасла не завжди вичерпні й достовірні, а втім, вони показують усю наповненість і повноцінність тогочасного західноукраїнського театрального процесу («Української Бесіди Театр») [24]. Разом з тим цікаво, що стаття «Театр» тут побудована у формі хронологічної таблиці. Бажаючи відтворити історію українського театру як єдину, автори розбили історію театру Західної України на два періоди, присвятивши їм відповідні розділи: «Постання модерного укр. театру (1917–33)» і «Театр доби розгрому укр. відродження (1934–1955)» [25]. Відтак вони, не виявивши в західноукраїнському театральному процесі достатньо чітко виражених явищ, буквально потрактували його в контексті східноукраїнської періодизації.

У цьому випадку більш достовірним, власне, хрестоматійними надбанням для адекватного окреслення цієї проблеми є двотомне видання «Наш театр» (1975, 1992) [26]. У ньому історія українського театру в Західній Україні простежена саме за тими первинними джерелами (нарисами, спогадами, рецензіями, хроніками тощо), які вкрай необхідні для реконструкції театрального процесу. Неоцінним надбанням є статті визначного драматурга, історика українського театру, очевидця і безпосереднього учасника тогочасного галицького театрального руху Г. Лужницького «Український театр після визвольних змагань» і В. Руснака «Нарис історії українського театрального мистецтва на Буковині по 28 червня 1940 року» [27]. Не вдаючись в історичні, гео- і суспільно-політичні перипетії, автори подали поглиблену інформацію про інтелектуальну і мистецьку наповненість

тогочасного національного сценічного руху. Г. Лужницький описав діяльність галицьких театрів у Східній Україні в 1919–1920 рр., а в Галичині – функціонування роз'їзних (мандрівних) труп, театру товариства «Українська Бесіда», Театру ім. І. Тобілевича, естрадних театрів, Молодого театру «Заграва», Театру ім. І. Котляревського. На Буковині В. Руснак показав діяльність напівпрофесійного Українського театру С. Терлецького, театральної трупи І. Дудича й І. Дутки при чернівецькому товаристві «Руський Міщанський Хор», Народного театру, Драматичної секції при товаристві «Буковинський кобзар» під керівництвом І. Дутки, С. Терлецького та І. Дудича.

Поза тим, що сучасне історичне українське театрознавство вже оперувало згаданою діаспорною літературою, а також книгами Ю. Шерегія «Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року» [28], В. Ревуцького «В орбіті світового театру» [29], напрацюваннями І. Волицької [30], О. Боньковської [31], воно не торкнулося ще неопрацьованого періоду історії західноукраїнського театру 1920–30-х рр. (Красильникова О., «Історія українського театру ХХ сторіччя» [32]). Відтак у фундаментальній статті «Про засади створення багатотомної «Історії українського драматичного театру» історик українського театру Р. Пилипчук також не вважає за потрібне вводити цей період в історію національного театру, лаконічно відзначивши, що «у 20–30-ті рр. ХХ ст. панівне місце в Галичині посідав польський театр. На Буковині у цей же час підтримувався на державному рівні румунський театр, а український зазнавав репресій. На Закарпатті до 1920 р. взагалі не було українського театру, то поруч з ним існував ще й чеський...» [33].

Якщо повернутись до згаданої статті Г. Лужицького, то у ній він умістив розділ «Галицька драматургія між двома світовими війнами» [34], окресливши тут засади періодизації тогочасного галицького театрального процесу. А саме: автор вперше для характеристики української галицької драматургії, а відтак театральної культури, застосував історичне хронологічне формулювання «міжвоєнне двадцятиліття», тобто період закінчення Першої – початок Другої світової війни.

Таким принципом періодизації загальної української історії зарубіжні історики України, відштовхуючись від європейської традиції, послуговуються віддавна і без жодних застережень. Більше того – цей точно «розмежований» період стосується всієї як «радянської», так і «нерадянської» України. Цю дефініцію застосовують у відповідних заголовках, як-от «Україна між двома світовими війнами. 1918–1939 рр.» [35]. У цьому часовому вимірі самостійно, на рівноцінному, самодостатньому рівні розвитку розглядають події у Східній Україні («Українські землі під большевиками» чи «Советська Україна»), у Галичині й Волині («Українські землі під Польщею» або ж, точніше, – «Українські землі в міжвоєнній Польщі»), а також незалежно на Буковині і на Закарпатті – «Українські землі під Румунією» і «Українські землі під Чехословаччиною» чи «Українські землі у міжвоєнній Румунії та Чехословаччині». В контексті жанру хрестоматійної загальної історії автори окреме місце приділяють короткому оглядові культурного життя в кожному геополітичному регіоні. Отже, цей принцип періодизації, очевидно, великою мірою правомірний та виправданий і для театрального процесу. Тим паче, що в останніх дослідженнях вітчизняної української історіографії також з'явилось (раніше питоме тільки для конфігурації тогочасного західноєвропейського процесу) своє означення часового параметру – «міжвоєнний», у межах якого вмотивовано значаться розділи «Західноукраїнські землі між двома війнами» [36], «Міжвоєнний період в українській історії (1921–1939 рр.)» [37] та ін. Правда, для Західної Європи «міжвоєнний» певною мірою співвідноситься зі статусом

державної незалежності. Адже це був період, коли більшість європейських держав, здавалося, назавжди закріпили свої кордони або нарешті, після довголітньої історії бездержавного існування, отримали власну незалежність (Польща). Натомість Україна знову зазнала чергового, суголосного з окупаційним режимом, поділу між Радянським Союзом, II Річчю Посполитою, Румунією і Чехословаччиною.

Водночас тут ще послуговуються таким розширеним формулюванням, як «європейське міжвоєнне двадцятиліття», що окреслює спільне річище, певні подібні ознаки, засади і загальні характерні тенденції розвитку для усіх європейських держав. З цього погляду розвиток Західної України, і зокрема її українського театрального процесу, упродовж 1918–1939 років також, мабуть, вільно розглядати в контексті «європейського» періоду. Адже саме Європа брала участь і була відповідальною за черговий переділ Західної України. Відтак автентичні українські території Галичини (Львівське, Тернопільське, Станіславівське воєводства) включно з Лемківщиною і північні регіони Західної Волині, Південного Підляшшя, Полісся, Холмщини (Волинське, Поліське, Брестське, Люблінське воєводства), згідно з Версальським договором (28 червня 1919 р.), увійшли до II Речі Посполитої; Буковина і Мраморощина, згідно з Сен-Жерменським договором (10 вересня 1919 р.), були окуповані Румунським королівством, а Закарпатську Україну було приєднано до Чехословаччини.

Втім, розвиток західноукраїнського театру 1920–1930-х років у контексті періодизації «європейського міжвоєнного двадцятиліття» незвично виривається із традиційної періодизації національного театрального мистецтва. Незважаючи на те, що цей період, власне, був цілковито вилучений із попередніх історій «радянського» українського театру, на сучасному етапі, щоб підкреслити неподільність і єдність національної сутності і простору, проектується його прямолінійне подесятилітнє підпорядкування тогочасному східноукраїнському театральному процесові ХХ століття. Втім, тут вчувається дещо зовнішньо-декларативна субординація, яка б вимагала додаткового обґрунтування.

Можливо, показовими і промовистими в цьому сенсі будуть численні видання загальних «Історій польського театру», в яких польський театральний процес розглядається в монолітності еволюції, але в межах тогочасних російської, австрійської чи пруської окупацій. Об'єднуючими й орієнтирними датами відліку тут служать народні повстання 1830 та 1863 рр. чи умовно загальноприйнятий початок у Європі Великої театральної реформи і водночас у Польщі – завершення «епохи великих зірок» (1890 р.) [38]. Поза тим вельми знаковим є те, що розвиток національного театру не підпорядковують, скажімо, періодові «Королівства Польського» (1815–1918), коли частина центральної Польщі (Когресівка) мала у рамках Російської імперії відносну автономію і театральний процес тут розвивався більш потужно.

Для польського театру принцип періодизації «міжвоєнного двадцятиліття», що хронологічно збігається з державною самостійністю, – самоочевидний. У цьому контексті фундаментальною є монографія С. Марчака-Оборського «Театр у Польщі 1918–1939. Великі осередки» і його ж авторства V том академічного видання «Історії польського театру», де також уміщений розділ «Театр у Незалежній Польщі» [39]. Прикметно, що у своїх книгах автор розглядає польське театральне життя у Варшаві, Кракові, Львові та інших важливих осередках як єдине ціле, але відокремлено у двадцятилітньому часовому просторі 1920–1930-х років. Тут він простежує специфічні локальні, а відтак і загальнонаціональні в контексті європейських театральних тенденцій особливості: ді-

яльність поетичного монументального і суспільно-революційного театрів, постановки ансамблевої стилістики вистав, упровадження нового, згідно з традиціями експресіонізму чи конструктивізму, сценографічного мистецтва, стилю гри, що базувався на особистості актора, а не на копіюванні життєвих «типів» і декоративній декламаційності. Дослідження С. Марчака-Оборського вважаються академічними і ґрунтовними, проте аж ніяк не вичерпними. В польському історичному театрознавстві і надалі з'являється величезна кількість різноманітних, різноаспектних, монографічних, колективних, періодичних тощо досліджень театрального процесу означеного періоду. Втім, як це не парадоксально, але жоден з періодів розвитку польського театру не був так інтенсивно і системно досліджуваний. Тут, як підсумовує Я. Деґлер у статті «Дилеми і клопоти історика міжвоєнного театру», виникає все більше питань, які полягають уже в ревізії і переоцінці певних явищ, напрямків, критеріїв авангардності чи новаторства, стандартів значущості і меншовартості театральних починань, творчості сценічних діячів [40]. Поза тим тут аж ніяк не постають сумніви щодо періодизації. Незважаючи на те, що визначні польські театри експериментального характеру були утворені перед 1918 роком (Театр під дирекцією Т. Павліковського – тепер Театр ім. Ю. Словацького – у Кракові, Польський Театр у Варшаві), всі праці ґрунтуються на хронологічно єдиному міжвоєнному періодові [41].

Цілком правомірно розглядати розвиток українського театру подібно до вже роками виробленої і вивіреної геополітичної структури історії польського театру. Адже генеза, становлення і піднесення національного професійного театру відбувалися, практично, паралельно у далеко не простих умовах Польської, Австро-Угорської і Російської імперій. Імперська, більш ліберальна чи авторитарна соціополітика, безумовно, проектувала підневільну специфіку українського театрального процесу. Цей поділ не був виразно зафіксований «радянською» історіографією, але все-таки, без акцентації на окупаційних режимах, відображений у першому томі нарисів «Історії українського драматичного театру», де окремо розміщені розділи про східноукраїнський і західноукраїнський театри. Подібна ситуація продовжувалась і після 1918 року, коли західноукраїнський і східноукраїнський театри існували порізно в межах інших, але однаково загарбницьких державних устроїв. Радянське монолітне несприйняття Західної України під польським «імперіалістичним» протекторатом позначилось на її усуненні з виднокола тогочасного культурного, і зокрема театрального, контексту. А брак інформації, за точним ідеологічним стратегічним розрахунком, беззаперечно свідчить про відсутність чи обмеженість явища. Відтак в українському історичному театрознавстві за західноукраїнським театральним життям були закріплені й усталені судження про певну його вторинність, другоплановість і меншовартісність, аж до цілковитої ігнорації, що, за інерцією, підсвідомо зберігаються і сьогодні.

Тож західноукраїнський театральний процес не може похвалитися таким типологічним розмаїттям і кількістю досліджень, як у польському театрознавстві: історико-театральні праці, творчі біографії, монографії про театри, реконструкції й інтерпретації вистав, репертуари і документальні розвідки. Поза тим, на нинішньому етапі сума різнорідних українських джерел, матеріалів, розвідок і досліджень уже цілком достатня [42], щоб зробити об'єктивний висновок про закономірність і доцільність періодизації західноукраїнського театрального процесу в рамках міжвоєнного двадцятиліття.

Водночас у сенсі державного розмежування періодизації історії українського театру, очевидно, вільно запідозрити певну непослідовність у спільному підпорядкуванні Галичини, Волині, Закарпаття і Буковини. Втім, універсальне об'єднання західноукраїнських

земель було усталене віддавна, а в нашому випадку є цілком обґрунтованим. Адже тут, і особливо виразно в Галичині, простежуються спільні тенденції, ритм розвитку і формотворчі здобутки, співзвучні з тогочасним європейським театром. Фактично, етапність розвитку національного театрального мистецтва міжвоєнного двадцятиліття залежала від європейського контексту: перша загальнопольська театральна криза 1924–1926 рр., у принципі, була спровокована затвердженням підневільного статусу Галичини під державним протекторатом II Речі Посполитої, а театральні кризи в Галичині, Волині, Буковині й Закарпатті 1930–1931 років були зумовлені європейською економічною кризою 1930 року. В цих хронологічних межах можна спостерегти спільні тенденції і споріднені процеси: репертуарна, спроектована на європейську популярну драматургію, політика, емоційно-психологічний стиль гри, утвердження ансамблевості постановок, означення ролі сценографічного мистецтва, діяльність суспільно-революційного, національно-романтичного і поетичного монументального театрів, утвердження популярного в Європі естрадного мистецтва («ревю»), постановня інтеграційних театральних організацій (спілки, кооперативи). На Волині, Буковині й Закарпатті, з огляду на національну малочисельність, а відтак меншу потужність українського театрального мистецтва, ці тенденції були менш виразні або й не завжди присутні. Але Західна Україна міжвоєнного двадцятиліття залишалась цілісною в об'єднаній географічній моделі театрального руху. На автентичних українських, а також чужинних землях у рамках незакритих кордонів II Речі Посполитої, Чехословаччини, Румунії виступали національні мандрівні театри, актори-емігранти. Вони повсюдно – хоча нерідко, можливо, на примітивному, рутинному рівні – доносили надбання тогочасної української театральної культури, виконували важливу роль школи артистичної майстерності.

Нинішня загальна історія українського театру структурується у формі класичної «фабулярної» історіографії. Можливо, якби в українському історичному театрознавстві існувала величезна кількість варіантів вичерпно описаних, реконструйованих і систематизованих загальних і локальних історій, то зараз була б виправдана конструкція цієї загальної історії за багатоаспектною і багаторівневою інтерпретацією (за хронологічною субординацією, напрямками, типологією сценічної майстерності, репертуаром, жанрами тощо). І тут, напевно, можна побачити і встановити паралелі й аналогії, очевидні й суголосні в єдиному часовому національному театральному вимірі. Подібне питання створення історії театру згідно із засадами «некласичної історіографії» існує і в польському історичному театрознавстві, але, як зазначає видатний історик польського театру Я. Міхалік, «вона можлива лише від того моменту, коли комплексно були б зібрані факти, помічені явища, які становитимуть достатньо задокументовану вихідну позицію для дослідників театру в ХХІ ст., які озброєні інтердисциплінарною підготовкою і науковим методом, мають нову теоретичну свідомість» [43]. Але в будь-якому випадку основним критерієм виступає цілісність. «Не можна жертвувати цілим, цілісністю, – підкреслює вчений, – навіть задля особливо звабливих фактів. Їх треба подавати разом із контекстом, з якого вони витворюються, на тлі якого вони існують» [44]. Відтак не треба доводити, що театр надзвичайно заангажована мистецька інституція, яка чутливо реагує і залежить від сьогочасних геополітичних, суспільних, ідеологічних, законодавчих, фінансових та ін. процесів в означеному хронологічному вимірі, що творять його контекст і тло.

У цьому контексті пропонуємо розглядати західноукраїнське театральне мистецтво 1918–1939 рр. як своєрідне, самодостатнє, невід'ємне від загальнонаціонального

театрального процесу явище в контексті європейської сценічної культури. Адже саме в міжвоєнний період у Західній Україні, і саме під впливом європейських тенденцій, були усталені найістотніші досягнення, що засадничо характеризують тогочасне і сьогочасне мистецтво театру – відкриття і розвиток постановочного мистецтва (інсценізації) і зміцнення позицій режисера.

-
1. Романицький Б. Український театр у минулому і тепер. – К., 1950. – С. 34.
  2. Там само. – С. 32.
  3. Піскун І. Український радянський театр: Нарис. – К., 1957.
  4. Український драматичний театр: Нариси історії: В 2 т. – К., 1959, 1967.
  5. История советского драматического театра: В 6 т. – М., 1966. – Т. I–IV.
  6. Станішевський Ю. Театр, народжений революцією: Нариси історії української радянської театральної культури 1917–1987 рр. – К., 1987.
  7. Антонович Д. Триста років українського театру. 1619–1919. – Прага, 1925; Кисіль О. Український театр: Популярний нарис історії українського театру. – К., 1925, 1968 (Перевидання); Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині. – Львів, 1934; Чарнецький С. Вибране. – Львів, 1959.
  8. Кривицька Л. На службі народного театру. – Львів, 1954; Кривицька Л. Повість про моє життя. – К., 1958.
  9. Мельничук-Лучко Л. Тернистим шляхом. – Львів, 1961.
  10. Рудницький М. В наймах у Мельпомени. – К., 1963; Рудницький М. Непередбачені зустрічі. – Львів, 1969.
  11. Кривицька Л. Повість про моє життя: Спогади артистки. – К., 1965.
  12. Лучко Л., Кирчів Р. Твори Т.Г. Шевченка на Західноукраїнській сцені // Театр. Львів. – Львів, 1961. – № 4; Кирчів Р. Іван Рубчак // Жовтень. – Львів, 1962. – № 7; Кирчів Р. «Запорожець за Дунаєм» на західноукраїнській сцені // Жовтень. – Львів, 1963. – № 4; Кирчів Р. Завіса піднялась назавжди: До 100-річчя українського галицького театру // Вільна Україна. – Львів, 1964. – 29 берез.; Кирчів Р. Багатогранний талант // Жовтень. – Львів, 1966. – № 7 [про Й. Стадника]; Пилипчук Р. Український театр в Галичині // Нар. календар, 1964. – К., 1963; Пилипчук Р. Наш земляк – актор і театрознавець: 70-річчя з дня народження Т.С. Демчука // Вільне життя. – Тернопіль, 1966. – 20 верес.; Пилипчук Р. 100-річчя українського професіонального театру в Галичині (1864–1964) // Театр. культура, 1964. – К., 1966; Медведик П. Йосип Стадник // Жовтень. – Львів, 1976. – № 9.
  13. Костюк Ю. К.С. Станіславський і український театр. – К., 1963.
  14. Нікеєв В. Олександр Загаров і український театр. – К., 1969.
  15. Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру. – К., 1970.
  16. Арсенюк Н. Революционный театр Западной Украины (1920–1930 гг.) / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – Тбилиси, 1977.
  17. Танюк Л. Марьян Крушельницький. – М., 1974.
  18. [Борщаговський О.] Украинский театр // Большая советская энциклопедия. – М., 1947. – Т. 55. – С. 948–956; [Йосипенко М.] Театр // Украинская Советская Социалистическая Республика // БСЭ: 2 изд. – М., 1956. – Т. 44. – С. 159–163; [Станишевський Ю.]

Драматический театр // Украинская Советская Социалистическая Республика // БСЭ: 3 изд. – М., 1977. – Т. 26. – С. 589–591.

19. Чабаненко І.І., Піскун І.Р. Театр // УРЕ. – Т. 17: Українська Радянська Соціалістична Республіка. – С. 599–609.

20. Р.П. [Ростислав Пилипчук]. «Руська бесіда»: (Укр. нар. театр о-ва «Руська бесіда») // Театральна енциклопедія. – М., 1965. – Т. IV. – С. 757–758.

21. Пилипчук Р. Театр на Україні // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1972. – Т. 4. – С. 260.

22. Пилипчук Р. Театр товариства «Руська бесіда» // УРЕ. – К., 1984. – Т. 11, Кн. 1. – С. 170–171; Руський театр товариства «Просвіта» // УРЕ. – К., 1983. – Т. 9. – С. 526; Театр: Український театр дожовтневого періоду // УРЕ. – К., 1984 – Т. 11, кн. 2. – С. 386–388.

23. Гаєвський В., Лужницький Г., Ревуцький В. Театр // Енциклопедія Українознавства: Загальна частина. – К., 1995. – Т. 3. – С. 861–863.

24. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина / Голов. редактор проф. д-р В. Кубійович. – В 11 т. – Нью-Йорк, 1955–1984, 1995. – Львів, 1993–2003.

25. Витвицький В., Ревуцький В., Савицький Р., Чорній С. Театр: Хронологічна таблиця // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. – В 11 т. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 3148–3151.

26. Наш театр: Книга діячів українського театрального мистецтва: В 2 т. / Об'єднання мистців української сцени (ОМУС). – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1975, 1992.

27. Лужницький Г. Український театр після Визвольних Змагань (Нарис) // Наш театр. – Т. 1. – С. 9–50; Руснак В. Нарис історії українського театрального мистецтва на Буковині по 28 червня 1940 року. – Наш Театр. – Т. 1. – С. 173–200.

28. Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. – Нью-Йорк, 1993.

29. Ревуцький В. В орбіті світового театру. – К., 1995.

30. Волицька І. «Монументальний театр» Володимира Блавацького // ЗНТШ. – Львів, 1999. – Т. ССХХVII. – С. 246–258.

31. Боньковська О. Театральна діяльність Мар'яна Крушельницького у Львові. Винниченківський репертуар // Народознавчі Зошити. – 1997. – Ч. 5. – С. 300–303; Боньковська О. Драматургія Генрика Ібсена в режисурі Олександра Загарова (Театр товариства «Українська Бесіда». Львів, 1921–1923) // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Мистецтво і освіта: 36. наук. праць. – Львів, 1998. – Вип. 3. – С. 406–415; Боньковська О. Український мандрівний театр Миколи Орла-Степняка (Галичина, 1920 ті рр.) // Народознавчі Зошити. – 1999. – Ч. 5. – С. 691–694; Боньковська О. Театр товариства «Українська Бесіда» у Львові. Проблеми розвитку і занепаду // *Ukrainiskie życie kulturalne w okresie międzywojennym na ziemiach ukraińskich oraz na ziemiach polskich II Rzeczypospolitej: Międzynarodowa konferencja naukowa.* – Warszawa, 1999. – S. 15–16.

32. Красильникова О. Історія українського театру ХХ сторіччя. – К., 1999.

33. Пилипчук Р. Про засади створення багатотомної «Історії українського драматичного театру» // Мистецтвознавство України: 36. наук. пр. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 204.

34. Лужницький Г. Український театр після Визвольних Змагань (Нарис) // Наш театр. – Т. 1. – С. 45–50.

35. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. – Львів, 1999; Магочій П.Р. Історія України. – К., 2007.

36. Історія України: Нове бачення / Під ред. В.А. Смолія. – К., 2000.
37. Історія України: Навчально-методичний посібник. – К.–Чернівці, 2006.
38. Strzelecki C. Historia teatru w Polsce. – Bydgoszcz : Nauka, 1947; Raszewski Z. Krótka historia teatru polskiego. – Warszawa, 1977; Dzieje teatru polskiego. – T. II: Teatr polski od schyłku XVIII wieku do roku 1863: Lata 1773–1830 / Red. T. Siverta. – Warszawa, 1993; Dzieje teatru polskiego. – T. III: Teatr polski w od 1863 roku do schyłku XIX wieku / Red. T. Siverta. — Warszawa, 1982; Dzieje teatru polskiego: Teatr polski w latach 1890–1918. – T. IV. – Cz. 1 i 2: Zabór austriacki i pruski / Red. nauk. T.Sivert, R. Taborski.– Warszawa, 1987; Dzieje teatru polskiego. – T. IV. Teatr polski w latach 1890–1918. – Cz. 3: Zabór rosyjski. / Red. T. Sivert, R. Taborski. – Warszawa, 1988; Nowicka E. Dzieje teatru w Polsce. – Poznań, 2000.
39. Marczak-Oborski S. Teatr w Polsce 1918–1939: Wielkie ośrodki. – Warszawa, 1984; Marczak-Oborski S. Dzieje teatru polskiego / Red. nauk. T. Sivert. – T. V. – Warszawa, 1985.
40. Degler J. Dylematy i kłopoty historyka teatru międzywojennego // Teatrologia polska u schyłku XX wieku. – Kraków, 2001.
41. Papée S. Teatr polski w okresie międzywojennym. – Kraków, 1969; Udalska E. Teatrologia w Polsce w latach 1918–1939. – Warszawa; 1977; Pastaska S. Teatr ludowy w II Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1995; Popiel J. Dramat i teatr polski dwudziestolecia międzywojennego. – Kraków, 1995; Komorowska M. Teatry muzyczne w Drugiej Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1997 etc.
42. Ревуцький В. «Заграва»: Кілька слів про театр. – Львів, 2000; Козак Б. Вистава «Земля» за творами Василя Стефаника в театрі «Заграва» // Вісник Львівського університету: Секція мистецтвознавство. – Вип. 1. – Львів, 2001; Боньковська О. Історія українського театру в Галичині міжвоєнного періоду (1920–1930-ті рр.). Нариси проблеми // Мистецькі обрії. – К., 2002. – № 4–5; Боньковська О. Львівський театр товариства «Українська Бесіда» 1915–1924 рр. – Львів, 2003; Сулятицький Т. Чернівецький театр імені Ольги Кобилянської. – Чернівці, 2004; Український театр ХХ століття / Редкол.: Н. Корнієнко та ін. – К., 2003; Григор Лужницький: Український театр: Наукові праці, статті, рецензії / 36. праць. – В 2 т. – Львів, 2004; Полякова І., Дейчаківська І. Діяльність Українського Народного Театру ім. Івана Тобілевича // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ, 2004. – Вип. VI; Боньковська О. Театральна діяльність української еміграції у таборах інтернованих (1914–1924) // Буття в мистецтві: 36. наукових праць і матеріалів. – Львів, 2007; Stępień S. Pod znakiem Melpomeny i Talii: Ukraiński teatr w Polsce międzywojennej // Ukraina: Teksty i konteksty. – Warszawa, 2007; Боньковська О. Театральний процес на західноукраїнських землях у 1918–1939 рр.: Ч. I // Студії мистецтвознавчі. – К., 2007. – Ч. 4; Боньковська О. Микола Садовський у Львові (1920–1921 роки) // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. Карпенка-Карого. – К., 2007. – Вип. 1; Андрійцьо В. Микола Садовський – директор і мистецький керівник Руського театру Товариства «Просвіта» в Ужгороді (1921–1923). – ЗНТШ. – Т. ССLIV. – Львів, 2007; Боньковська О. Загадка Марії Морської чи відкриття Марії Кітчнер // ЗНТШ. – Т. ССLIV. – Львів, 2007; Боньковська О. Театральний процес на західноукраїнських землях у 1918–1939 рр.: Ч. II // Студії мистецтвознавчі. – К., 2008. – Ч. 2. тощо.
43. Міхалік Я. Як писати історію театру? // Просценіум. – Львів, 2002. – № 3. – С. 28.
44. Там само. – С. 32.